

TA'LIM JARAYONIDA IJODIY MUSTAQIL ISHLASHNING MOHIYATI VA SHAKLLARI

Маҳкамova М.Ю.

Renessans ta'lim universiteti

“Pedagogik ta'lim va Psixologiya” kafedracuda professor v.v.b.

Rasulova N.Ya.

ISFT instituti assistenti

Tayanch soʻzlar: mustaqil ta'lim, bilim, koʻnikma, mahorat, fikrlash, ma'lumot, kreativ fikrlash, tahliliy fikrlash, tanqidiy fikrlash.

Ключевые слова: самостоятельное образование, знания, умения, навыки, мышление, информация, творческое мышление, аналитическое мышление, критическое мышление.

Key words: independent education, knowledge, skills, skills, thinking, information, creative thinking, analytical thinking, critical thinking.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada ta'lim jarayonida ijodiy mustaqil ishlashning mohiyati, shakllari, turlari, oʻrni va vazifalari koʻrsatilgan hamda ularning ta'lim ishtirokchilarida namoyon boʻlayotgan kompetentliklarga taʼsiri haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ:

В статье показаны сущность, формы, виды, роль и задачи самостоятельной работы в образовательном процессе и даны комментарии об их влиянии на компетенсии участников образования.

SUMMARY:

The article shows the nature, forms, types, role and tasks of independent work in the educational process and comments on their influence on the competences of the participants of education.

Kirish. Ma'lumki, har bir mamlakatning yuksalishi, rivojlanishi yoki aksincha, inqirozga uchrashi oʻsha mamlakatdagi ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligiga bogʻliqdir. Hozirda yangilanayotgan jamiyat uchun hamda erkinlashayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlar uchun, avvalo, shu masalalarga mos tarzda faoliyat koʻrsatishga qodir ta'lim tizimi zarur. Shuning uchun ham ta'lim tizimiga Oʻzbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor yunalish deb yondashiladi..

O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “jismonan sog‘lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat’iy hayotiy nuqtayi nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash”ga qaratilgan vazifalarni amalga oshirish yosh kadrlarning kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonlarini tanqidiy va tahliliy yo‘nalishlarga ega bo‘lgan murakkab pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish zaruratini belgilaydi. Mazkur zarurat yuqori malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda ta‘lim-tarbiya jarayonlarini rivojlantiruvchi strategiyalarni tanlash hamda ushbu jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion ta‘lim texnologiyalarni ishlab chiqish va ularning ta‘lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etilishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur masalani hozirgi kun nuqtay nazaridan chuqurroq o‘rganadigan bo‘lsak, albatta umumiy ajaratilgan soatning asosiy qismini ya’ni 60 %ga egalagan mustaqil ta‘lim haqida fikr yuritishimiz zarur. Albatta bu jarayon qay darajada ekanligiga tuxalmasdan, balki bu jarayonni qanday qilib samarali tashkil etish mumkinligiga e’tibor qaratsak. Mustaqil ta‘lim jarayonida talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida ekanligini taxlil etar ekanmiz, O‘zbekiston Respublikasida oliy ta‘limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga kўtariش, oliy ta‘limni modernizatsiya qiliش, ilf or ta‘lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-sonli Farmoni asosida “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini e’tirof etish mumkin.

Ma’lumki, ta‘lim sifatini ta’minlash kredit modul tizimida nafaqat auditoriyada balki, auditoriyadan tashqari ishlar, boshqacha qilib aytganda o‘qituvchining dars jarayonidagi bergan bilimlari faqat yo‘naltiruvchi xarakterga ega bo‘layotgan bo‘lsa, unda mustaqil ta‘limning ahamiyati asosiy o‘ringa chiqadi. Ayniqsa, mustaqil ta‘lim orqali egalanadigan bilimlar darajasini va ko‘lamini inobatga oladigan bo‘lsak, bu masala ta‘lim jarayonining asosiy mexanizmi aylanadi. Lekin ushbu mexanizm to‘g‘ri ishlashi uchun albatta beriladigan topshiriqlar ya’ni mustaqil ishlar talabani yangi bilimlarni egallashiga stimull berishi, tanqidiy fikrlashi va tinimsiz o‘z ustida ishlashiga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘quv jarayonida mustaqil ta’limning talabalarining tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish borasidagi muammolarni hal etish doimiy dolzarb hisoblangan masala hisoblanadi. Shu bois, “Ta’lim to‘g‘risida” gi Qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan. Shuningdek, mazkur muammolarni tizimli hal qilish borasida Respublikada huquqiy me’yoriy asoslar yaratildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli qarori, shuningdek, mustaqil ish talqiniga bo‘lgan yondashuvlarni tahlil qila turib, shuni aytish mumkinki, o‘quv jarayonida uning ahamiyatini avvaldan anglab yetganlarini ko‘rish mumkin. Talabaning bilish faolligi va mustaqilligining eng yuqori darajasi uning ijodiy mustaqil ishi jarayonida namoyon bo‘ladi, bunda talabaning tubdan yangi bilim va moddiy va ma’naviy madaniyat qadriyatlarini ishlab chiqarishga bevosita ishtirok etishi nazarda tutiladi. Ijodiy ishning barcha turlaridagi topshiriqlar darsda turli yo‘llar bilan yaratilishi mumkin bo‘lgan maxsus muammoli vaziyatlarning paydo bo‘lishini rag‘batlantiradigan shartlarni o‘z ichiga oladi:

a) muammoni o‘qituvchining o‘zi aniq ko‘rsatish orqali;

b) talabaning o‘zi tushunishi va ulardagi muammolarni shakllantirishi kerak bo‘lgan shartlarni taqdim etish orqali;

v) o‘quvchi mustaqil ravishda yangi, qo‘shimcha muammoni aniqlashi kerak bo‘lgan yechim topish mantiqiga ko‘ra, ko‘proq yoki kamroq aniq belgilangan muammoni qo‘yish orqali (muammoli vaziyatni qurishda nazarda tutilgan);

d) nihoyat, o‘quvchi “muammoli vaziyatni qurishda ko‘zda tutilmagan” yangi muammoni mustaqil kashf etishga vazifa qoyish orqali. Ijodiy mustaqil ish muammoli vaziyatni tahlil qilish, yangi ma’lumotlar olish, muammolarni hal qilish uchun vosita va usullarni mustaqil ravishda tanlashni o‘z ichiga oladi (turli matnlarni mustaqil ravishda tuzish, o‘quv tadqiqoti va loyiha topshiriqlari, kurs va dissertatsiyalar). Ijodiy ko‘nikmalarni shakllantirish ilmiy hisobotlarni, kurs va dissertatsiyalar). Ijodiy ko‘nikmalarni shakllantirish ilmiy hisobotlarni, individual nostandart vazifalarni tayyorlashda, muammolarni hal qilishning yangi usullarini, tajribaning yangi variantlarini izlashda, faoliyatning yangi usullarini o‘zlashtirishda va hokazolarda erishiladi. Masalan, talabalar mustaqil

ishlarini tashkil etishda muayyan fanning xususiyatlarini, shuningdek, har bir talabaning akademik o‘zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalaniladi:

- ayrim nazariy mavzularni o‘quv adabiyotlari yordamida mustaqil o‘zlashtirish;

- berilgan mavzu bo‘yicha axborot (rsferat) tayyorlash;
- seminar va amaliy mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ko‘rish;
- laboratoriya ishlarini bajarishga tayyorgarlik ko‘rish;
- hisob-grafik ishlarini bajarish;
- malakaviy bitiruv ishi va magistrlik dissertatsiyasini tayyorlash;
- nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash;
- amaliyotdagi mavjud muammolarning yechimini topish (keys stadi);
- maket, model, badiiy asar, musiqa va namunalar yaratish;
- ilmiy maqola, anjumanga ma‘ruza tezislarini tayyorlash;

- o‘qitilayotgan fanning xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, talaba mustaqil ishini tashkil etishda boshqa shakllardan ham foydalanish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur ishda oliy ta‘lim muassasalarida talabalarning ijodiy mustaqil ishlarni tashkil etish faoliyatini rivojlantirish omillaridan foydalanishning mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillari o‘rganildi. Tadqiqot davomida tizimli yondashuv va tahlil qilish usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. O‘zbekiston Respublikasida oliy ta‘limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta‘limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta‘lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy sohava iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish borasida katta ishlar olib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining “Oliy ta‘lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustuvor yo‘nalishlari” deb nomlangan 3-bobining “Oliy ta‘lim bilan qamrovni kengaytirish, oliy ma‘lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish” deb nomlangan 1-§ da “Mustaqil ta‘lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta‘lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish, bu borada o‘quv jarayoniga xalqaro ta‘lim standartlariga asoslangan ilg‘or pedagogik texnologiyalar, o‘quv dasturlari va o‘quv-uslubiy materiallarni

keng joriy etish” masalalarida ta’lim oluvchilarning mustaqil ta’lim olishlari, mustaqil ishlash malakalarini uzluksiz oshirish orqali mutaxassislarning zaruriy kompetensiyalarini, ijodiy yaratuvchanlik, tadqiqotchilik, mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bugungi kundagi ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarni mustaqil fikrlashini rivojlantirish, individual ta’lim trayektoriyalariga asoslangan, talabalarda kreativ fikrlash, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga oid muammolarni bartaraf etishga qaratilgandir. Oliy ta’lim muassasalarida bu vazifalarni amalga oshirishga bosqichma-bosqich o‘tish rejalashtirilgan. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’lim soatlari ulushini ko‘pligi, professor-o‘qituvchilarning auditoriya soatlaridan bo‘shamasligi ya’ni vaqtining kamligi, shuningdek ijodiy mustaqil ishlarni tashkil etish malakasining yetarli emasligi va talabalarining elektron ko‘rinishdagi mustaqil ishlarni tashkil etish ustida ishlamasligi sababli talabalarda mustaqil ishlarni bajarishga bo‘lgan munosabati juda ham ijobiy emas. Shunday ekan, oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’limni tashkil etishning zamonaviy shakllariga bag‘ishlangan uslubiy ko‘rsatma va qo‘llanmalar ham deyarli yo‘q deyishimiz mumkin. Baholanki ta’lim sifatini ta’minlash haqida gapirishdan oldin usha ta’lim sifatini ta’minlaydigan o‘quv rejadagi umumiy soatning qariyb yarimidan ko‘pirog‘ini qamrab olgayotgan mustaqil ta’lim soatlari taqdiri haqida gapirish maqsadga muvofiq bo‘lar edi.

Endi talabalarining ijodiy mustaqil ishlariga to‘xtalsak, ya’ni talabaning o‘zi tomonidan to‘liq bajariladigan, ijodiy fikrlash natijasi sifatida vujudga keladigan mustaqil ishga aytiladi.

Xulosa va takliflar. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarining ijodiy mustaqil ta’limini tashkil etish orqali ta’lim sifatini ko‘tarishimiz, o‘z ustida ishlash qobiliyatini shakllantirishimiz va eng muhimi umri davomida ta’lim olishga, raqobatbardosh kadr bo‘lishini ta’minlashimiz mumkin.

Adabiyotlar:

1. С.Умаров Талабалар мустақил ишларини ташкил этишининг илмий-педагогик имкониятлари. «FarDU. Ilmiy xabarlar – научный вестник. ФерГУ» журнал.3-сон 2021 йил. 193-196 б.
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/musta-il-va-izhodiy-ishlash-faoliyatlarini-rivozhlantirishga-ratilgan-mash-ulotlarini-tashkil-etish/viewer>.
3. Данилов М.А. Воспитание у школьников самостоятельной и творческой активности // Советская педагогика. – 1961. – № 8. – С. 90-95.
4. <https://studfile.net/preview/2918501/page:4>.
5. <https://www.dissercat.com/content/tvorcheskie-samostoyatelnye-raboty-kak-uslovie-samorea-lizatsii-lichnosti-uchashchegosya>.